

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת כי תשא תשע"ט¹

מפורים קטן ועד דלא ידע

בתשובה הקב"ה הוא זה שהציל אותנו. הוא לברו פעל את הגזרה ואת ההצלה, ומרדכי והמן שוים לגמרי זה לזה בכח מעשיהם הארציים להשפיע על גורלנו. זהו "עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי". שע"י שתית היין בפורים יגיע להכרה, שמבחינה מסוימת המן ומרדכי שוים ממש. לשניהם אין באמת השפעה על מה שקורה בעולם.

מורי ורבי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל אמר, שהלכה זו, שמייחב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע - לא תהיה בימות המשיח⁸. למה? - כי רק בעולם הזה, יש בו כל כך הרבה צרות, קשה לשמוח כראוי בלי להתנתק מן המציאות. לכן צריך לבסומי "עד דלא ידע", כדי להגיע לשמחה שלמה. אבל בימות המשיח, שלא יהיו כבר צרות, לא נצטרך להתנתק מן המציאות כדי לשמוח. נוכל לשמוח עם ידיעה ברורה, כי אז המציאות עצמה תהיה משמחת! ולפי דברי הגר"י אזרחי אפשר לומר עוד, שאז כבר כולם יגיעו להכרה בהשגחת ה', "וּמְלֵאָה הָאָרֶץ יְדַעָה אֶת ה', כְּפִימֵי לַיִם מְכַסִּים" (ישעיהו יא, ט), "כִּי כֹלֵם יִדְעוּ אוֹתִי לְמִקְטָנָם וְעַד גְּדוֹלָם" (ירמיהו לא, ג), ובמצב הזה, שכולם ידעו את ה', ומלאה הארץ דעה את ה' - כבר לא צריך להגיע לעד דלא ידע. כי את ההשגה שמשיגים היום רק ב"עד דלא ידע", נשיג אז בידיעה גמורה, במהרה בימינו.

למה לא תקנו לעשות פורים בי"ג באדר שבו היה הנס?

החתם סופר שואל, למה קבעו אנשי כנסת הגדולה לעשות את פורים בימי י"ד וט"ו באדר, שהם הימים "אֲשֶׁר נֶחְדוּ בָהֶם הַיְהוּדִים מֵאֲיִבְיָהֶם?" (אסתר ט, כב) לכאורה מתאים היה יותר לקבוע את פורים ליום י"ג באדר, שבו "נִקְהְלוּ הַיְהוּדִים... לְשַׁלַּח יָד בְּמִבְקָשֵׁי רַעְתָּם" (שם, ב), ובו היו עיקר הנס וההצלה, "אֲשֶׁר יִשְׁלְטוּ הַיְהוּדִים הַמָּה בְּשִׁנְאֵיהֶם... וַיַּעֲשׂוּ בְשִׁנְאֵיהֶם כְּרָצוֹנָם" (שם, א-ה). [ובשושן שנלחמו גם בי"ד - יעשו שני ימים פורים, בי"ג ובי"ד].

החתם סופר עונה על שאלה זו כך: אם היה נקבע פורים לי"ג באדר, היו כל ישראל עושים פורים ביום אחד, והיה נוצר מצב שכל ישראל נמצאים במצב של "עד דלא ידע" ומתבטלים מתורה [כנראה רצונו לומר, שיש בזה סכנה לקיום העולם, כמבואר בנפש החיים (שער א' פט"ז בהגה"ה), ש"כל חיותם וקיומם של העולמות כולם הוא רק על ידי התורה הקדושה כשישראל עוסקים בה... ואילו היה העולם מקצהו ועד קצהו פנוי אף רגע אחד מעסק והתבוננות בתורה הקדושה, היו חוזרים כל העולמות לתהו ובהו"ו]. לכן לא קבעו את פורים ביום המלחמה אלא ביום המנוחה, בי"ד לפרזים ובט"ו למוקפים. נמצא, שביום שאֵלה שותים אלה לומדים, וביום שאֵלה שותים אלה לומדים, ואין חשש שהעולם ישאר בלי תלמוד תורה⁹ (חת"ס סוף פרשת תצוה דף פא ע"ב ד"ה לקיים).

אבל חשבתי, חוץ ממה שכתב החתם סופר, אולי מותר לומר תירוץ נוסף לשאלתו: אם היו קובעים את פורים ביום נצחון המלחמה, היה נראה מזה כאילו השמחה וההודאה לה' היא רק על ההצלה הגשמית שהיתה ביום זה, שניצלנו מגזירת המן הרשע.

טעם המנהג לשמוח קצת בפורים קטן

יש מחלוקת בגמרא (מגילה ו, ב) אם עושים פורים באדר הראשון או באדר השני². להלכה נפסק שעושים באדר השני³. בכל זאת גם באדר הראשון עושים פורים קטן⁴. לא אומרים תחנון, לא אומרים "למנצח" (ש"ע אר"ח תרצ"ז ס"א), ומרבים קצת בשמחה (הרמ"א שם). מה הענין בזה? אם נפסק להלכה שפורים באדר שני, מה הענין להרבות בשמחה בי"ד של אדר ראשון^{5,6}?

חשבתי, אולי הענין הוא כך: נניח שמרדכי ואסתר לא היו מצליחים לשכנע את אחשוורוש "לְהַעֲבִיר אֶת רַעַת הַמֶּן הָאֲגָגִי וְאֶת מַחְשְׁבֹתוֹ אֲשֶׁר חָשַׁב עַל הַיְהוּדִים", ואחשוורוש היה נשאר בדעתו "כִּי כָתַב אֲשֶׁר נִכְתַּב בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ וְנִחְתָּם בְּטַבְעַת הַמֶּלֶךְ אֵין לְהַשְׁבִּיב" (אסתר ח, ח). מה היה אפשר לעשות במקרה כזה? - לכאורה עדין היתה להם עצה: הרי המן שלח את אגרותיו אל "מְדִינָה וּמְדִינָה בְּכַתְּבָהּ, וְעַם וְעַם כְּלִשׁוֹנוֹ" (שם ג, יב), ומסתמא גם תאריך ביצוע הגזירה לא כתב שיהיה בשלשה עשר באדר, אלא כפי הלוח המקובל בכל מדינה. וא"כ, זרובבל ובית דינו שישבו בירושלים⁷ היו יכולים לקבוע שהשנה תהיה מעוברת, ואז ממילא לא תהיה התאמה בין הגזרה בשמים על י"ג באדר ובין האגרות של המן, יהיה הפרש של חודש, וממילא תתבטל הגזירה. וא"כ יש לומר, שזכר לזה אנו עושים פורים קטן בשנה מעוברת, לזכור שהיתה עוד דרך לבטל את הגזרה ע"י העצה הזו של עיבור השנה.

עומק הענין של "לבסומי בפוריא עד דלא ידע"

למה חשוב כל כך לזכור את העצה הזאת? חשוב לזכור אותה כדי לחזק בלבנו את ההכרה שדברים נקבעים בעולם לא לפי מה שהמן ואחשוורוש מתכננים, ולהבדיל אפילו לא לפי מה שמרדכי ואסתר מתכננים, אלא העיקר הוא מה שהקב"ה רוצה ומתכנן שיהיה. "רַבּוֹת מַחְשְׁבוֹת בְּלֵב אִישׁ וְנֶעְצַת ה' הִיא תְקוּם" (משלי יט, כא). ברגע שגזירת המן לא מקבילה לעצת ה', היא לא תקום. הכל תלוי בעצת ה', ולא במחשבות ותכניות של בשר ודם.

שמעתי פעם מהגאון רבי יצחק אזרחי שליט"א, ששאל על מה שאמרו חז"ל "מייחב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי" (מגילה ז, ב), מהו השיעור הזה, "עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי"? מה הכוונה בזה? - הסביר הגר"י אזרחי שליט"א, שהכוונה בזה היא, שע"י השכרות אדם צריך להגיע להכרה, שלא המן עשה את הרעה ולא מרדכי עשה את התשועה, אלא הקב"ה לבדו הוא זה שעשה את הכל, גם את הגזירה הרעה ח"ו וגם את הישועה. נכון שהמן מצדו, שהיה שליח ה' להרע לישראל, לא התכוין להרע לישראל כדי לקיים את גזרת ה', ולכן "ארור המן", ונכון שמרדכי מצדו עשה כל השתדלות - רוחנית וגשמית - כדי להעביר את רוע הגזרה, ולכן "ברוך מרדכי", כי מהלכות "הכרת טובה" יש להכיר טובה גם לשליח על השתדלותו, אבל יש לדעת שלא הם היו הסיבה האמיתית לגזירה ולהצלה, אלא הסיבה האמיתית לגזירה היתה שהקב"ה כעס עלינו, וכשחזרנו

שהקבלה היא מרצון ולא מאונס. על כן קראו לימים **האלה פורים** - ל"ד ולט"ו, שבהם נחו מאויביהם, ולא ל"ג ול"ד שבהם לחמו באויביהם - כי דוקא בהם התבררה המדרגה של "קִימוּ וְקִבְלוּ", שקבלו את התורה ברצון, ולא מתוך הכרח וכפייה, ובטלה טענת "מודעא רבה לאוריתא" שהיתה קודם (שבת שם), ועל זה הוא עיקר ההודאה בפורים.

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך, וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

והרי לא רק על זה אנו מודים לה', אלא גם ובעיקר אנו מודים ושמחים על התוצאה הרוחנית של התשועה, שחזרו וקיבלו את התורה מרצון, "הדור קבלוה בימי אחשוורוש" (שבת פח, א), שזה היה רק לאחר המלחמה, כשנחו מאויביהם. למה באמת קבלו את התורה מרצון רק לאחר המלחמה, ולא בשעת המלחמה עצמה? כי אם היו מקבלים את התורה בשעת המלחמה, היה נשאר שוב מקום לטענת אונס, שקבלו את עול התורה מפחד המלחמה. במקום הגיגית שהיתה בסני, המן וכל שונאי ישראל שנלחמים בהם הם עכשיו הגיגית. לכן "הדור קבלוה" רק אחרי המלחמה, כשכבר עבר האונס, שאז ברור

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [מאמרו של הרב בענין זה פורסם בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' ק"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים בתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם]. לגבי הקשר בין תחילת פרשת כי תשא לסופה כתב הרב כן: אליעזר נתן לרבקה "נָזַם זָהָב בְּקַע מְשַׁקְלוֹ, וְשָׁנִי צְמִידִים עַל יְדֵיהָ עֲשֶׂה זָהָב מְשַׁקְלָם" (בראשית כד, כב). ומביא שם רש"י מחז"ל, "נָזַם זָהָב בְּקַע מְשַׁקְלוֹ" - רמז לשקלי ישראל, בְּקַע לְגַלְגַּלֹת (שמות לח, כו). "וְשָׁנִי צְמִידִים" - רמז לשני לוחות מצומדות. לפי זה ניתן לומר כן: הפרשה פותחת במצות מחצית השקל, בְּקַע לְגַלְגַּלֹת, ובסיום הפרשה "שָׁנִי לַחַת הָעֶצֶת בְּיַד מֹשֶׁה" (שם לד, כט) - שני לוחות מצומדות. [ושניהם קשורים למשכן: מחצית השקל - תרומה למשכן; הלוחות - מונחים במשכן].
- קשר נוסף: "וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בְּפִקֹּד אֹתָם" (שם ל, יב) - "וְהָיָה קָרָן עוֹר פְּנֵיו, וַיִּרְאוּ מַגְשַׁת אֱלֹהִים" (שם לד, ל), "פחדו פן יפרוץ בהם ה'" (רמב"ן שם, לא).
2. ושניהם מקרא אחד דרשו: "לְהַיִּיט עֲשִׂים אֶת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחַדֵּשׁ אֲדָר וְכוּ' בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה" (אסתר ט, כא). רבי אליעזר ברבי יוסי סבר, מה כל שנה ושנה אדר הסמוך לשבט, אף כאן אדר הסמוך לשבט. ורשב"ג סבר, מה כל שנה ושנה אדר הסמוך לניסן, אף כאן אדר הסמוך לניסן (מגילה ו, ב).
3. אמר רבי חייא בר אבין אמר רבי יוחנן: הלכתא כרשב"ג (מגילה שם). וכן פסק הרמב"ם (פ"א מהלכ' מגילה ה"ב): קראו את המגילה באדר ראשון ואחר כך עיברו בית דין את השנה, חוזרים וקוראים אותה באדר השני **בזמנה**. [דזמנה באדר השני, ואפי' בדיעבד לא יצאו במה שקראוה באדר הראשון]. וכן פסק הטור (או"ח סוף סי' תרפ"ח): קראוה באדר ראשון ואח"כ ראו לעבר השנה, קורין אותה באדר שני.
4. השם "פורים קטן" אין מקורו בחז"ל. אמנם מצינו בחז"ל "פסחא זעירא" ככינוי לפסח שני (חולין קטט, ב), אבל "פורים קטן" אין בחז"ל, ומקור כינוי זה הוא בספרי המנהגים שנתחברו בסוף תקופת הראשונים, כגון במהרי"ל (ריש הלכ' פורים) ובספר המנהגים לרבינו אייזיק טירנא (עמ' קנ"ט במהד' מכון ירושלים). כמו כן נמצא כינוי זה ב"דרכי משה" על הטור (או"ח סי' תרצ"ז ס"ק ג'), ומשם נתפשט גם לספרים המאוחרים יותר.
5. הטעם הפשוט לזה, כיון שיש דעה בראשונים - הזכירוה התוס' (מגילה ו, ב ד"ה ורבי אליעזר), וכן דעת הר"ן (על הרי"ף שם) - שחיוב משתה ושמחה הוא גם באדר הראשון. ולכן, כדי לצאת ידי דעה זו, מרבים קצת בסעודה גם באדר הראשון (רמ"א או"ח סי' תרצ"ז). אלא שהרב שליט"א מבאר כאן את הסיבה לזה בדרך דרוש. ועי' בהערה הבאה.
6. הנה צריך להבין סברת דעה זו שמשתה ושמחה נהגים גם באדר הראשון, למה דוקא משתה ושמחה נהגים באדר הראשון, ושאר מצוות פורים אין נהגות בו. וביארו בזה האחרונים, דמשתה ושמחה אינן חובת גברא בעלמא, אלא נובעים ממהות היום ואופיו, וכפי הלשון המופיעה במגילה (אסתר ט, כב) - "לְעֻשׂוֹת אוֹתָם יָמֵי מְשֻׁתָּה וְשִׂמְחָה" [ולא נאמר "לעשות בהם משתה ושמחה" - ומשמע שמשתה ושמחה הם ממהות היום ואופיו. וכיון שגם אדר הראשון הוא "אדר", לכן גם ימי י"ד וט"ו שבאדר הראשון הם "ימי מְשֻׁתָּה וְשִׂמְחָה". משא"כ מקרא מגילה ומשלוח מנות ומתנות לאביונים, אינם ממהות היום ואופיו, אלא חובת גברא הם, וחובת גברא די שיקיים בפעם אחת, ונחלקו התנאים באיזה מב' האדרים יקיים אותה (כמבואר לעיל הערה 2), וק"ל שזמנה באדר השני, ולכן אין קורין את המגילה באדר הראשון, וגם אין בו משלוח מנות ומתנות לאביונים. והסבורים שאין חיוב של משתה ושמחה באדר הראשון ס"ל שגם משתה ושמחה הם חובת גברא, ואינם ממהות היום, ולכן חובתן רק פעם אחת, באדר השני, כשאר מצוות היום.
- והנה גם לדעה זו שמשתה ושמחה זמנם באדר השני בלבד, מ"מ הספד ותענית אסורים גם באדר הראשון (כן דעת השו"ע בסתמא, וכן הכריע הרמ"א או"ח סי' תרצ"ז). וכבר הקשה הגר"א, הרי איסור הספד ותענית נלמד מהפסוק "שִׁמְחָה וּמְשֻׁתָּה יוֹם טוֹב" (אסתר ט, יט) - "שִׁמְחָה, מלמד שאסורים בהספד; מְשֻׁתָּה, מלמד שאסור בתענית" (מגילה ה, ב) - וא"כ איך שייך לאסור בהספד ותענית כאשר אין שם חיוב של משתה ושמחה. ותי' הגר"א, דאיסור הספד ותענית באדר הראשון אינו מחמת הפסוק, דמחמת הפסוק אין איסור הספד ותענית אלא באדר השני, אלא איסור הספד ותענית באדר הראשון הוא מכת מגילת תענית, דכל הימים באדר שנאמרו במגילת תענית דלא למספד בהון ודלא להתענא בהון נהגים בשני האדרים, דשניהם קרויים אדר (ביאור הגר"א לשו"ע או"ח סי' תקס"ח סע' ז).
7. "עיבור השנה מפני הזמן או מפני הצורך, אין עושין אותו אלא סנהדרין שבארץ ישראל, או בית דין הסמוכים בארץ ישראל שנתנו להן הסנהדרין רשות" (רמב"ם פ"ה מהלכ' קידוש החודש ה"א). וזה "דבר ברור שבזמנו של נס זה כבר נפקדו ישראל ועלו לארץ ברשיון כורש ונתיישבו בעריהם. ואע"פ שאמר המן ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים, מ"מ אנשי כנסת הגדולה עם רוב ישראל בארץ היו" (חידושי הרמב"ן מגילה ב, א).
8. וכן מובא ב"הליכות שלמה", פורים פ"ט הערה 78.
9. לכאורה צ"ע על דברי החת"ס מדברי הראשונים, שנתקשו מאד בַּשָּׂאלָה, "מה ראו על ככה ומה הגיע אליהם לעשות ישראל אגודות פְּמִצוּה הוּו... ולמה חִלְקוּם לשתי כתות... היכן מצינו בתורה מצוה חלוקה בכך, והתורה אמרה תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם, וכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון". עי' רמב"ן (ריש מס' מגילה) ור"ן (על הרי"ף שם) שהאריכו בתירוקן שאלה זו. ולדברי החת"ס אין התחלה לשאלתם ואין צורך בתירוץיהם, שהרי מלכתחילה כך רצו אנשי כנה"ג, שפורים יתחלק לשני ימים. ואולם בחת"ס ע"מ מגילה (ב, א ד"ה י"ג) כתב טעם אחר למה תקנו את פורים ביום המנוחה ולא ביום המלחמה והנס. והוא, מפני שקי"ל שיש להתענות ביום מלחמת עמלק, וממילא א"א לתקן ביום זה משתה ושמחה, ולכן תקנו לעשותם ביום המנוחה, ולא ביום המלחמה. וכתב עוד, שבעצם עיקר זמן השמחה היה צריך להיות ב"ג, אלא שנדחה ממקומו. ולפי תירוץ זה אתו שפיר דברי הראשונים, שהקשו למה לא תקנו לעשות כולם פורים ביום אחד - ב"ד, או בט"ו.